

РОЛЬ ОБОРОННИХ ЦЕРКОВ В ЗАХИСНІЙ СИСТЕМІ КАМ'ЯНЦЯ- ПОДІЛЬСЬКОГО XVI- XVII СТ.

Анотація: Формування та локалізація оборонних церков в середньовічному Кам'янці-Подільському.

Ключові слова: кам'янецька фортеця, міські брами, вежі, церкви-фортеці.

Протягом XV-XVII ст. на Поділлі, що першим з українських земель відбивала набіги татарських орд, виник своєрідний тип поселень – міста-фортеці [2, с.73]. Одним з таких міст був Кам'янець-Подільський, що розвивався під захистом державної (королівської) фортеці XIII-XVIII ст. У разі ворожого нападу кам'янецька фортеця не могла вмістити всіх бажаних, тому мешканці міста дбали про свою безпеку самі. Цьому сприяло отримання Кам'янцем Магдебурзького права (грамота 1374 року, привілей 1432 року), завдяки чому розвивався цеховий устрій та місцеве самоврядування, одним з завдань якого було розв'язання проблеми міської оборони [3, с.27].

В XVI-XVII ст. коштом трьох національно-релігійних громад міста були споруджені міські оборонні мури, гідротехнічний комплекс Руської та Польської брам, Вірменський бастион тощо [3, с. 180].

В середньовічному місті нараховувалося 16 ремісничих цехів, на які покладалося спорудження міських оборонних веж, ремонту та їх захисту. Кожен ремісник займався місце біля своєї бійниці, де були вже складені кулі, ядра, порох [2, с. 63].

Відповідальність за оборонну міста взяли на себе і братства – релігійно-національні організації міщан, що виникли в Кам'янці-Подільському в кінці XVI ст.

Братства співпрацювали з «сінергазіями» на Балканах, релігійними об'єднаннями, що базувалися на засадах взаємодопомоги. В їх склад входили професійно-будівельні артілі, які кожного року весною відправлялися на будівництво культових храмів в Галичину, Буковину та на Поділлі (5, с.14).

В кінці XVI – на поч. XVII ст. в Кам'янці-Подільському були зведені церква св. Трійці, св. Петра і Павла, Іоанно-Предтечинська церква [5, с. 1]. Були вони компактними, стіни завтовшки 1,5 м, замість вікон мурувалися бійниці. Сформувався тип церков-фортець, які разом з основними функціями, виконували і функції оборонних споруд.

Е XVIII столітті в Кам'янці-Подільському нараховувалося 12 церков як дерев'яних, так і кам'яних, що відігравали роль локальних вузлів оборони [1, с. 1]. Збудовані, по можливості, на підвищеннях рельєфу, церкви-фортеці підсилювали в'їзди та шляхи до міста [2, с. 74].

Вздовж р. Смотрич розташовувалися три православних храми.

Церква Різдва Христового [XVI- XVII ст.] локалізувалися на правому березі р. Смотрич, під фортецею, тримаючи під контролем найнебезпечніший південний напрям [3, с. 179].

В Долині, біля дороги в місто стояла Спасо-Преображенська церква (XIV - поч. XIX ст.), з якої можна було обстрілювати ворога, що надумав проникнути в каньйон [1, с. 24]. На протилежному березі ріки, біля кам'яних сходів розташовувалася Онуфрієвська церква (XVI-XVII ст.), висока дзвіниця якої слугувала сторожовою баштою [1, с. 25].

Миколаївська церква була зведена біля безіменних міських воріт, на перепаді двох терас. Після 1795 року церква була ліквідована, так як територія увійшла в район фортифікаційних робіт х1, с. 21ї.

У західній частині Вірменського ринку розташовувався невеликий квартал заселений українцями, що сформувався навколо Вознесенської церкви (XVII ст.). Церква входила в оборонне ядро південно-західних міських укріплень, зведених кам'ячанами, що належали до різних конфесій, які спільно відбивали ворожі напади [1. с.20].

Північна міська брама підсилювалася храмом св. Архангела Михаїла (XVI-XVIII ст.). Умовне

позначення храму надає гравюра Кам'янця-Подільського 1673-1679 рр., виконана Киприяном Томашевичем – неподалік Кушнірської башти, посередині Руського ринку [3, с.165]. Архангел Михаїл вважався покровителем української громади міста, охоронець людей від зла. В іконографії його прийнято зображувати зі списком або мечем в руці ([3, с.164].

Церква Успіння Богородиці з шпиталем (XVII ст.) стояла обабіч на підвищенні Північної міської брами, щоб супротивник, який пробився в місто, одразу потрапляв під обстріл з цієї культової споруди [1, с.20].

Домінантою кварталу, що сформувли вул. Татарську і Зантуська, являвся храм св. Петра і Павла, збудований 1580 року (3, с.167). Одновірці, які заселяли ділянку навколо храму, захищали вул Татарську, через яку ворог міг вдертися до їх оселі.

Церква св. Трійці (XVI-30 рр. XX ст., відбудована в 2000-х роках) – оборонне ядро середмістя. Для української громади була кафедральною, а також слугувала її релігійно-освітнім осередком. Церква-фортеця на узвишші, північним фасадом звернена в бік міста, має вікна-амбразури, розраховані на активне використання вогнепальної зброї. Заокруглена вівтарна абсида та дві менші абсида по боках нагадують невеликі бастеї. Над притвором, при вході височить дзвіниця у вигляді чотирьогранної вежі з оглядовими вікнами. Церковний двір, що доходив до північних парцелій Польського ринку, обнесений високим кам'яним муром [6, с.624]. За розміром нагадував двір фортеці в якому могли сховатися мешканці центральних кварталів та захисники міста.

Отже, в XVI-XVII ст. на Поділлі, зокрема, у Кам'янці-Подільському з'явилися культові споруди, що набували оборонних рис. Найбільш поширеними були оборонні церкви, які відігравали роль локальних вузлів оборони, складаючи внутрішнє захисне коло міста.

Список використаних джерел та літератури:

1. Исторические сведения о приходах и церквах Подольской губернии. – Каменец-Подольский, 1895 .
2. Липа К. Під захистом мурів. – Київ, 2007.
3. Петров М Місто Кам'янець-Подільський в 30-х роках XVI-XVIII століть. – Кам'янець-Подільський, 2012.
4. Сецинский Е. Город Каменец-Подольский: Историческое описание. – Киев, 1895.
5. Сіцінський Є. Муровані церкви на Поділлі. – Львів, 1925.
6. Синицкий Д. Каменецкий Свято-Троицкий православный монастырь // Подольские епархиальные ведомости, 1868. – № 19.

Наталія Ганусевич

молодший науковий співробітник

Національного заповідника

«Замки Тернопілля»

м. Збараж

ПІДЗЕМНІ ПЕРЕХОДИ МІСТА – ОДИН ІЗ ЕЛЕМЕНТІВ ФОРТИФІКАЦІЇ ЗБАРСЬКОГО ЗАМКУ

Анотація. Підземні ходи – це, так би мовити, матеріалізована історія нашої краю. Ці фортифікаційні елементи – унікальні пам'ятки, дослідження яких дасть змогу глибше зрозуміти складні процеси, що відбувалися на наших теренах та визначали його майбутнє.

Ключові слова: пам'ятка, замок, фортеця, підземні ходи, храм, льохи-пивниці

Місто Збараж все знаходиться на підземних ходах. Хто не чув про них ще з дитячих літ? Легенди розповідають: «...підземні ходи були трьохповерхові і з'єднували між собою замок і костел Святого Антонія, який знаходиться у центрі міста. Був також хід, що ішов від замку до Старозбараської фортеці,